

Hastalık transmisyonu (hastalıkların bulaşması)

İnsanlar sürekli olarak onları hasta eden organizma ve maddelere maruz kalmaktadır.

Tablo 1. Fiziksel sağlığı etkileyen temel sınıflandırma örneği

Patojen	Jeojen	Fiziksel tehlike
Bakteri (bacteria)	Kömür tozu	Travma
Rickettsiae	Asbest	Aşırı ısı/soğuk
Küf (fungi)	Kurşun	Radyasyon

Hastalık transmisyonu (hastalıkların bulaşması)

- ▶ Hastalık etkenleri canlı olmayan çevresel faktörler (Jeojens-Geogens) ve canlı etkenler (Patojen-Pathogens) olarak iki kategoriye ayrılır.
- ▶ Aşırı ısı veya soğuk, radyasyon gibi fiziksel tehditler insan vücuduna ciddi derecede zararlıdır.
- ▶ Zafiyet ve Akciğer kanseri gibi Jeojen veya fiziksel tehlikelerden kaynaklanan hastalıklar bireyden bireye geçmemektedir ve bu nedenle de bulaşıcı değildir.
- ▶ Tüberküloz gibi birinden diğerine transfer olanlar ise bulaşıcı hastalıklardır.
- ▶ Ve hastalıklar hava ve su aracılığıyla da bir bireyden diğerine çok kolay bir şekilde bulaşabilmektedir ve bu tür hastalıklar da bulaşıcı hastalıklar olarak tanımlanmaktadır.

Hastalık transmisyonu (hastalıkların bulaşması)

- ▶ Patojenlerle bulaşan hastalıklar enfeksiyonel-bulaşıcı (infectious) olarak isimlendirilmekte ve bunlar yaygın olarak bulaşıcı olmaktadır.
- ▶ Böylece bazı hastalıklar “enfeksiyonel hastalıklar” olarak sınıflandırılmaktadır.
- ▶ Ancak bazı enfeksiyonlar, örneğin tetanoz, bireyden bireye bulaşma zincirine sahip değildir ve bu bir yaralanma esnasında lokal çevrede yer alan tetanoz bakterisinden bireye bulaşmaktadır.
- ▶ Enfeksiyonel hastalıklar vücuda giriş yaptıktan sonra kendilerini bir takım semptomlarla (öksürme, halsizlik, kızarıklık) belli ederler.
- ▶ Fakat semptomların ciddiyeti bir bireydekinden diğerine de farklılık gösterebilir. Bazen bir patojen taşıyan bireyde hiçbir belirti de ortaya çıkmayabilir: bu tür bireyler asimptomatik olarak terimlendirilir.

Hastalık transmisyonu (hastalıkların bulaşması)

- ▶ Örneğin, polio virüsünü taşıyan pek çok bireyde belirti olmayabilir ve onlar asimptomatiktir. Ama bir başka biri bu virüsten dolayı ağır hasta olabilir. Küçük bir oran dahilinde olsa da bazı polio virüsüne yakalanan bireylerin merkezi sinir sistemi ciddi biçimde hasar görebilmekte ve hastalık ölümlerine sonuçlanabilmektedir.
- ▶ Asimptomatik bireyler de hastalığı bulaştırabilmekle birlikte, aksırık ve öksürme türündeki hastalık semptomları bazı patojenlerin naklini kolaylaştırabilmektedir. Bu durumda olan bireyler (asimptomatik) olarak terimlendirilmektedir.

Hastalık transmisyonu (hastalıkların bulaşması)

- ▶ Bazı patojenler ise bulaşmak için doğrudan bireyler arası temas gerektirir. Pek çok cinsel hastalık bu şekildedir.
- ▶ Kızamık (measles) ve grip (influenza) gibi diğer patojenler ise havada kısa süreli olsa da asılı kalabilmekte ve havayı tenefüs edenlere bulaşabilmektedir.
- ▶ Burada sayılan bulaşma yollarının hepsi doğrudan bulaşma (direct transmission) zincirleridir.
- ▶ Dolaylı bulaşma (indirect transmission) ise patojenin çok uzun sürelerle dışarıda kalabildiği ortamlarda dışarıdaki bir cisme/ortama bulaşması ve oradan da bireylere geçmesiyle oluşmaktadır.

Hastalık transmisyonu (hastalıkların bulaşması)

- ▶ Dolaylı bulaşma yollarından bir diğeri de yiyecek ve su aracılığıyla patojenin bireye geçmesidir. Bu yol patojenlerin sindirim sistemine bulaşması ve oradan da vücuda yayılması şeklindedir.
- ▶ Bir diğere dolaylı bulaşma yolu ise patojenlerin bir vektör kullanarak bireylere bulaşması yoludur. Sivrisinekler (mosquitoes), keneler (ticks), böcekler (flies) en yaygın vektörler durumundadır.
- ▶ Buraya kadar anılan patojenlerin bulaşma biçimi yataydır.
- ▶ Ancak bazı patojenler ise, gebelik, emzirme veya doğum esnasında anneden yenidoğana geçmektedir (örneğin HIV). Bu durum ise dikey bulaşma olarak adlandırılmaktadır.

Adaptasyon

- ▶ Beşeri ekoloji konteksinde adaptasyon kavramı hastalıkların mekânsal örüntüsünü açıklayabilecek unsurlardan biridir.
- ▶ Her bir birey, içinde yaşadığı çevrenin bir özelliği olarak o çevrede ortaya çıkabilecek yere özel risklere/ tehlikelere maruz kalabilmektedir.
- ▶ Örneğin, Kanada'da yaşayan bir bireyin soğukla ilgili enfeksiyonlara yakalanma riski Kenya'da yaşayan bir bireye göre çok daha fazladır.
- ▶ Veya araçlardan kaynaklanan karbon emisyonu kırsal bölgelerde yaşayan insanlardan ziyade kentlerde yaşayanları çok daha fazla risk altında tutmaktadır.

Adaptasyon

- ▶ Ayrıca bireyler zamanla belirli şartlar altında buldukları ortamda insan sağlığını kronik derecede tehdit eden bazı hastalıklara da tolerans kazanmaktadırlar.
- ▶ Örneğin, Fransa'daki halklardan çok daha fazla Zambiya'da yaşıyan halklar sıtma virüsüne karşı dirençlidirler veya Zambiya'da kamu sektöründe çalışan bir birey sıtmaya karşı Zambiyalı bir çiftçiden çok daha az dirençlidir.

Adaptasyon

- ▶ Çevresel koşullara olan adaptasyon **genetik, fizyolojik** ve **davranışsal** olmak üzere üç şekilde gerçekleşmektedir:
- ▶ **Genetik adaptasyon**, pek çok jenerasyon boyunca uygun genetik özelliklere sahip bireylerin hayatta kalabilmek adına doğal seçimini ifade etmektedir.
- ▶ Bu süreç lokal bir alana özgü nüfusların varlığı ile sonuçlanmaktadır.

Adaptasyon

- ▶ **Fizyolojik adaptasyon**, vücudu esir alan patojenlerde olduğu gibi bunlara ilişkin strese karşı geliştirilen uyumu anlatmaktadır.
- ▶ Enfeksiyonel bir hastalık örneğinde vücudun o enfeksiyona karşı geliştirmiş olduğu antikolar bireyin gelecekte o hastalığa bir kez daha yakalanma riskini ciddi şekilde azaltabilmektedir.

Adaptasyon

- ▶ **Davranışsal adaptasyon** ise hastalığın yayılmasını engelleyecek davranış değişikliğini kazanmış olmak anlamına gelmektedir.
- ▶ Örneğin aksırırken ağzın el ile kapatılması buna bir örnek gösterilebilir.
- ▶ Gerçekten bu anlamda yüzyıllar boyunca hastalıklar karşısında nasıl davranmamızı ve kendimizi korumayı sağlayabilecek pratikleri barındıran kültürel normlarımız olmuştur.

Hastalığın kültürel ekolojisi

- ▶ Ekolojik yaklaşımın biz araştırmacıları insanı çevrenin bir bileşeni olarak düşünmemiz konusunda bizi cesaretlendirmesine rağmen yine de insanlar çevreleriyle nasıl ilişkiler kurmaları ve ona nasıl müdahale etmeleri gerektiği konusunda donanımlıdırlar.
- ▶ Kültürel pratiklerin insanların çevresiyle olan etkileşiminde ne ölçüde önemli olduğunun çalışılması Kültürel ekoloji disiplini tanımlamaktadır.
- ▶ Özellikle de hastalık ekolojistleri özel nüfus gruplarında söz konusu hastalığın yaygınlaşmış olmasında kültürel pratiklerin ne ölçüde sorumlu olduğunu araştırmaktadırlar.

Hastalığın kültürel ekolojisi

- ▶ Bazı pratikler açık bir biçimde hastalığın yayılmasına engel olmaktadır ve böylece bazı sosyal gruplar kendilerine özgü davranışsal adaptasyonun bir sonucu olarak o çevredeki tipik hastalıklara hiç yakalanmamaktadırlar.
- ▶ Bu duruma örnek düzenli el yıkama alışkanlığı verilebilir. Elbette bu örnek ellerini yıkayan tüm bireylerin bilinçli bir davranışı olmayabilir de.
- ▶ Örneğin, göçebe yaşam tarzında yaşayanların gastro-barsak orijinli hastalıklara yakalanma oranlarının düşüklüğü onların sürekli yer değiştirmeleri ve çöplüklerden ortaya çıkan bakteri ve virüslere uzun süre maruz kalmamalarına bağlıdır.